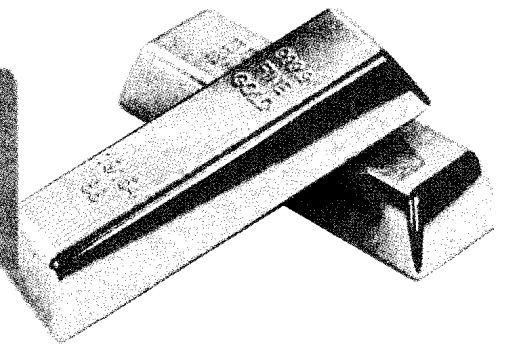

וְדֵי זָהָב. המבט

זהב! המתכת האצילה, בעלת הברק המיוחד, הנחשקת כל כך, זכתה לעדנה תורנית. הרה"ג רבי ישראל דנדרוביץ שליט"א שקולו מוכר לרבים משיעוריו הידועים על תלמוד ירושלמי הנאמרים ב'קול הדף', חיבר את הספר "הנחמדים מזהב" המכיל מחקרים תורניים מרתקים סביב מתכת הזהב. בשיחה מיוחדת ל"מוסף שבת קודש" הוא מגיש על קצה המזלג קומץ ידיעות מעניינות על מתכת הזהב מתוך ספרו המקיף.

אפרים ש. זייבלד

אגרטל מזהב שאינו זקוק למים

בראשית דבריו מציג הרב דנדרוביץ את חידושו של ה"מעשה רקח" בשם רבי ישמעאל בן חכמון מחכמי מצרים מבני דורו של הרמב"ם על מה ששנינו במסכת סוכה: "כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, לא שהיו מלקטין אותן ומניחין אותן בגיגיות של זהב כדי שלא יכמושו". והנה רוב הראשונים מפרשים שהגיגיות של זהב היו מלאות במים כדי לשמור על טריות הערבות. אולם במעשה רוקח על הרמב"ם (הל' לולב פ"ז הכ"ב) כתב: מצאתי בספר כתב יד משום הר' ישמעאל בן חכמון ז"ל שפירש כי סגולת העדר הכמישה אינה אלא בכלי זהב, ולא שנותנים בהם מים דאם כן מאי איריא זהב, ואי משום כבוד הרי בעל המשנה נתן הטעם כדי שלא יכמושו ולא משום כבוד

חידש לנו רבי ישמעאל בן חכמון מציאות מעניינת בטבעו של הזהב שהמאכסן צמחים בתוך אגרטל מזהב אינו זקוק למים אלא יש בכוחו של הזהב לשמור על טריות הצמחים שבתוכו.

באמצעות ידיעה זו ניתן ליישב כמה וכמה תמיהות וקושיות בסוגיא זו. דהנה השאגת אריה תמה על מה ששנינו שהקלפי של יום כיפור הייתה עשויה של עץ ומפרשת הגמרא הטעם שלא נעשתה מזהב הוא משום שהתורה חסה על ממונם של ישראל. וקשה אמאי אם כן נאמר לגבי שופר של ראש השנה שהיה פיו מצופה זהב משום כבוד יו"ט עדיף והא יום הכיפורים גם כן יו"ט הוא ואמאי לא

אמרינן דכבוד יו"ט עדיף. ובספרו טורי אבן מתרץ ואומר דהקלפי הוא רק 'מכשירי' קרבן וכבוד יו"ט נאמר רק בגוף המצווה. ולפי"ז יש להקשות אמאי הוצרכו להכניס בגיגיות של זהב ולא אמרינן דחסה התורה על ממונם של ישראל והלא הגיגיות אינן אלא מכשירי מצווה גרידא.

זאת ועוד רבותינו האחרונים המהר"ם בן חביב בספרו יום תרועה וכן התשובה מאהבה שלח ספק זה לרבו הנודע ביהודה, דהנה מצינו לפעמים דאמרינן דהתורה חסה על ממונם של ישראל ופעמים אחרות מצינו דאין עניות במקום עשירות ויש להבין הגדר אימתי אמרינן כך ואימתי אמרינן כך. והנה הנודע ביהודה קבע הגדר דרק מה שהוא מוכרח בכלי שרת אמרינן שאין עניות במקום עשירות. והנה לפי"ז יש להקשות אמאי הכניסו הערבות בגיגיות של זהב דווקא הלא אינו מוכרח בכלי שרת ובזה לא אמרינן אין עניות במקום עשירות.

שני הקושיות יכולות לבא על יישובן לשיטת רבי ישמעאל בן חכמון שהגיגיות היו עשויות זהב כדי לשמור על טריותן של הערבות ולכן הוצרכו שיהיו מזהב דווקא. הנה כי כן, מצינו ידיעה אחת חשובה בטבעה של מתכת הזהב שבכוחה לפתור כמה וכמה תמיהות.

האם אפשר לאכול או לשחות זהב?

הרב דנדרוביץ מציג בפנינו קושיא של מרנא רבי עקיבא איגר זיע"א הקשורה לידיעה בנושא הזהב. המשנה במסכת מגילה (כ"ד ע"ב) קובעת כי המצפה את התפילין בזהב הרי זו דרך החיצונים. הטעם

לכך פירש"י כיון דכתיב למען תהיה תורת ד' בפין מן המותר בפין שיהא הכל מבהמה טהורה. ומקשה רבי עקיבא איגר: "ובל ידעתי איך מתמעט מזה זהב דלאו מין טמא הוא. וכן מקשה הנודע ביהודה: "ואמנם גוף דבריו שכתב לפסול זהב מטעם מותר בפין וכן כתב רש"י שם במשנה הוא תמוה בעיני דאטו זהב אסור בפין ועד כאן לא ממעטינן מבפין אלא בהמה טמאה אבל זהב מאי איסור ומאי היתר שייך בו".

הקושיא נידונה באריכות בדברי רבותינו האחרונים. ובספרו 'הנחמדים מזהב' דן בהן בארוכה ומביא לתרץ עפ"י שני ידיעות במהותו של הזהב. האחד: האם אפשר לאכול זהב? והשני: האם יש סכנה באכילת זהב או שמא אדרבא הוא מועיל. בפירוש האברבנאל לנביאים (מלכים א' ו ל"ו): "אבל היה אצלם שמה נבבית המקדשן מלאכה מפוארה והיא להתך הזהב ולעשותו נוזל... וגם היום יש אנשים יודעים לעשות הזהב נוזל ויכתבו עימו כאילו היה דיו, ואחרים שעושים אותו כמים יאות לשתותו ואמרו שהוא מאריך החיים ויקראו אותו 'אוריר פוטאבילי'..."

לאחר שהתוודענו לאפשרות שאפשר לעשות מזהב "משקה" והוא מסוגל לאריכות ימים מציג הרב דנדרוביץ בפנינו שלל ידיעות בני זמנינו על משקאות יוקרתיים שמוכנסים בהן עלעלי זהב מנצנצים העשויים מרידוד עדין ודק ביותר של זהב טהור, ואף בארץ ישראל יצרו בעבד משקאות כאלו.

מאידך גיסא מביא את דברי הגאון רבי רחמים ניסים יצחק פאלאג'י בנו של הגאון רבי חיים פאלאג'י שכותב בספרו נפש היפה

התורני על מתכת הזהב

(גדפס בסוף ספר אבות הראש ח"ג מערכת ז'): "והנה מה שכתב בראש אמיר פשוט הוא אף בדור הזה. האמנם מה שכתב שאם עושים אותו כמים יאות לשנתו וכו' זר בעיני וח"ו מלבד שלא יועיל לא יזיק, שומר נפשו לא יעשה שום סגולה כאלו אלא על פי חכמים בקיאים וחכמי הרופאים".

העולה מדבריו שאדרבא יש סכנה באכילת או שתיית זהב. וגם בימינו הרבה מטופלים שטופלו בתרופות המכילות זהב סבלו מנזק בכליות ובכבד.

אם כנים הדברים שיש איסור סכנה באכילת זהב, יתכן לומר שאולי התמעט מן המותר שבפיך גם דברים שיש בהם סכנה.

סגולת הזהב לשמח הנפש ולפקח הדעת

הרב דנדרוביץ מציג בפנינו שמועה נפלאה זו שמביא לנו רבינו המהרי"ל (בליקוטי מנהגי מהרי"ל שבסוף ספרו, אות פג): "אמר שמעידין על רבינו תם, כשהיה רוצה ללמוד תמצית מהלכה חמורה היה נותן לפניו תל של זהובים לשמוח בהן ונותרה לבו ולמד בכח". כיוצא בזה מסופר גם על היעב"ץ שהיה מחזיק בשעת לימודו מטבעות של זהב ומשתעשע בהם, ובדומה לזה גם על בעל הישועות יעקב'.

סגולת הזהב שבכוחה לשמח את הנפש מובאת גם כן בהגהות 'שלטי הגבורים' (על המרדכי שבת, סי' שמ"ט): "הטבעת שנהגו הנשים לצאת בהן בשבת וגם מקצת אנשים תמה אני מאין יצא זה. ואמר לי מהר"ר רבי דוד כי מוצאין טענה ואומרים כי הוא כמו קמיע מומחה שהזהב טוב לרפואה שהוא משמח בשם הר"ר אליעזר". ומכאן שהיו אנשים נושאים תכשיטי זהב כדי לשמח נפשם ולהסיר את העצבות.

גם בדברי ה'שבת מוסר' בספרו ולא עוד אלא (דף ק"ח) מובא על אחשוורוש: "וכל כלי תשמישו עשה מזהב ולא מאבן טובה, כי שתייה בכלי זהב סגולתה לשמח את הלב ומסיר הדאגה הקדומה בליבו, ומפסיק חולי התקיא"ה כך שמעתי מחכמי הרופאים, ולכן היה מקפיד לשתות בכלי זהב, ולא משום שום חוסר חלילה, שהרי

ששלשת המשקין המים והחלב והיין מתקלקלין כשהם בכלי זהב. וידוע המעשה ברבי יהושע בן חנניה שאמרה לו בת הקיסר: חכמה מפוארת בכלי מכוער. יעץ לה להעביר את היין המונח בכלי חרס לכלי זהב ולבסוף החמיץ היין והתקלקל.

בהקשר לזה מצינו את אחד השואלים ששאל להמהרש"ם מבערזאן דאם כן היאך השקה אחשוורוש את המסובין במשתה יין בכלי זהב? והנה המהרש"ם ענה לו בקצרה דהשתיה בכלי זהב הייתה לזמן קצר ולא היה היין מאוחסן בכלי זהב באוצרו, ולזמן קצר אינו נפגם טעמו.

הרב דנדרוביץ מציג עוד כמה יישובים לקושיא זו. האחד דאפשר דאחשוורוש לא ידע מזה כמו שבת הקיסר לא ידעה מכלל זה. או שבתוך כלי הזהב היה כלי מזכוכית שבתוכו היה היין כפי שמצויים כלים כאלו גם היום. או שמא ביין מלכות כינו של אחשוורוש שהיה משובח בהפלגה יתירה לא נאמר כלל זה.

עוד ניתן לומר לפי המובא בילקוט שמעוני שמי שהיה שותה בכוס לא היה חוזר ושותה בו אלא מכניסו והוא שלו. ולכן לא היה איכפת לאנשים לשתות יין שנפגם טעמו במקצת אם לאחר מעשה היו לוקחים כוסות הזהב לעצמם.

רצפת ביתו היה מאבנים ומרגליות זה היה כוונת אחשוורוש בכל זה". חולי התקיא"ה הוא מסתמא מחלת נפש ממחלות הריכאון והמרה שחורה והשתיה בכלי זהב יש בה סגולה נפלאה לשמחה וטוב לבב.

הזהב הוא החשוב שבמתכות

עדיפותה ובכורתה של מתכת הזהב על פני שאר המתכות נוגעת להלכה לגבי מנורת חנוכה שההידור הוא להדליק במנורה עשויה זהב ושאר המתכות נמצאות בעדיפות שניה. המקור הקדום לכך הוא לא אחר מאשר אליהו הנביא שגילה את סוד הדבר לרבינו יצחק סגי נהור, נינו של הראב"ד ומראשוני המקובלים, והוא העלה את הדברים על גבי קונטרס 'סוד הדלקת נר חנוכה' (הגדפס בספר הזיכרון להגר"י הוטנר, ובמאסף 'גנוזות' כרך ג עמוד קסא ואילך): "דע כי ט"ו כלים ראויים לנר חנוכה וכל הקודם מהם משובח משום 'זה ק"ל ואנוהו'. הא' כלי זהב, הב' כלי כסף, הג' כלי מתכות בזהב ממין הנחושת ודומה לגוון הזהב, ד' כלי נחושת ממש שהוא אדום..."

יין בכלי זהב מתקלקל טעמו

הנה מצינו בגמרא בתענית (דף ז' ע"א)

האם קיימים מרבצי זהב בארץ ישראל

נידון ארוך בספר הנחמדים מזהב הוא האם קיימים מרבצי זהב בארץ ישראל.

הנה הרד"ל כותב על מה שנאמר בפרקי דרבי אליעזר פ"ב על בן כלבא שבוע שהיה לו בית ארבע כורין של גנות טוחנין בזהב. כותב: "ועל כי לא ראיתי מוזכר בשום מקום עוד שהיו נמצאים בארץ ישראל מחצבי זהב וכסף ונצטרך לדחוק שהיה לו זה בחו"ל". הרד"ל מביא ראיה לכך שהרי בפסוק נאמר "ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחושת" ואלמלי היה נמצא בה מחצבי זהב וכסף לא היה שתיק קרא מלשבח בה. עוד מביא ראיה ששלמה המלך היה מביאים לו זהב מאופיר באניות תרשיש וכן הביאה לו מלכת שבא ומכאן שלא היה מצוי בא"י.

הרב דנדרוביץ מביא בספרו שהענין תלוי במחלוקת ראשונים. לדעת רבינו יעקב סקילי תלמיד הרשב"א שכתב ידו נדפס באחרונה כתב: ומהרריה תחצוב נחושת ולא הנחושת בלבד נמצא בה כי אף מחצב הזהב והאבנים טובות ומרגליות היו בארץ ישראל דכתיב באיוב מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו ופסוק זה על ארץ ישראל נאמר. ואילו הרמב"ן כתב במפורש: "אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ". ובעקידת יצחק כותב דאדרכא מעלתה של ארץ ישראל היא במה שאין בה מרבצי זהב שהם דוחים בעליה מעל התורה והיראה.

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ מביא בספרו תפארת יהונתן פרשת עקב על אחד מחכמי האומות שלגלג עליו על מה שאין בא"י מרבצי זהב. ורבי יהונתן אייבשיץ השיב לו בטיעונו של העקידת יצחק.

זהב הצומח על העצים

מצינו במסכת יומא דף כ"א ע"ב: "בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב, והיו מוציאים פירותיהן בזמן וכשהרוח מגשבת בהן נושרין". תופעה זו של צמיחת זהב מן הארץ היא אמנם נדירה אמנם היא מצויה בכל רחבי העולם כפי שמעידים חכמי ישראל. היעב"ץ בהגהותיו על הש"ס כותב: "מקצת ומעין זה הפלא נמצא גם היום במחוז טאקייא [בהונגריה]. לפעמים מוצאים גרגירי זהב תוך הענפים הגדלים

שם, ואף חוטי זהב גדלים על גביהם מבחוץ, כך הגידו לי גברי רברבי בני סמכא שראום בעיניהם". ובספרו קולן של סופרים מוסיף וכותב: "גם ידוע במחוז ראוואי במדינת אונגריין צומחין מן בדי זהב, עוד הוגד לי ושמעתי שנפל בערימת חטים שכולת של זהב שקנה אותו יהודי אחד וממנה נתעשר, ספרוהו לי כדבר מפורסם בין אנשים".

גם בספר הברית מאמר י"ב פ"ג הוא מעיד על התופעה הזו.

ואילו בספר "סדר הדורות" כתב תוך כדי דברו על קברו של ברוך בן נריה בבבל: "ושם מין עשב אשר על העלין גדילין כמו ניצוצי זהב, והולכין בלילה ועושין סימן היכן העשב גדל שיש עליו זהב. ובאין ביום ועוקרין אותו. וקבר ברוך הוא תחום שבת מקבר יחזקאל".

היאך הופכים נחושת לזהב

מימי עולם השתעשעו אנשים במחשבה שיוכלו להפוך נחושת או ברזל לזהב באמצעים כימיים ובכך יתעשרו עושר רב. לאורך הדורות לא ידוע על מי שהצליח במשימה זו. בספרו הנחמדים מזהב מגולל הרב דנדרוביץ בבקיאות מופלאה את דברי ימיה של תופעה זו לאורך כל הדורות ומביא את דעת חכמי ישראל בכל הדורות האם יתכן כדבר הזה.

מציאה מופלאה מצאנו בהקשר לזה בתוך שאר המציאות דברי החכם רבי יעקב פרויבניציאלי הו"ד בעניינה של חכמת הכימיה וכך כותב בתוך דבריו: "כמו שאמרו בירושלמי דשקלים בספ' בפסוק והחכמה תחיה את בעליה אמר רבי אלעזר כגון עתורו דבי מרקועייה דהווי פקיעי בטבע קרושין דדהביא ובקלופי תא דכספין מו סבסגין עכ"ל. וזה הלשון הנכבד פירש

רבנו אשר בפירוש הירושלמי שלו: שזאת המשפחה של מרקועין היו חכמים בחכמת אלכמיא"ה והיו מקרישין מיצי עשבים ידועים והיו עושין מהם זהב ועוד חכמה אחרת בידם שהיו יודעים לברור בקלות הסיגים מהכסף, וזאת החכמה ידועה ומפורסמת היום. אבל העשבים שהיו מקרישין מיצם ונעשה זהב לא רצו לגלות עכ"ל הרב. אלא שלמרבה הפלא פסקא זו ופירוש הרא"ש עליה אינה מצויה בירושלמי שבידינו.

אולם בזהר הקדוש יש משמעות שאפשר לעשות כן. והחיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת ע' אות י"ג כתב: "סגולת העשבים הוא דבר נפלא... ועד היום הערביים הולכי המדברות והאמריקנוס [האינדיאנים?] יש להם איזה סגולות בעשבים ויש עשב שמהפך העופרת או הכסף לזהב, כאשר ידענו מפי סופרים מגדירי אמת, ויש רמז קצת סגולות העשבים ששמע מהרח"ו מהאר"י זכרונם לברכה".

ואכן בשער הגלגולים כתב רבינו חיים ויטאל: "ואלו הם קצת מיני עשבים שלמדתי ממורי ז"ל, אע"פ שלא באר לי פרטות הדברים אלא דרך כלל... עשב הנקרא 'מושקטליא' ובערבי 'אכליל דהב' והזרע שלו הוא כעין ג' או ד' מחטין צומחין בראשו ארוכות שיעור חצי אצבע או יותר, וריחו כרי מור. סגולתה היא לעשות בה אל כימא של הזהב".

הזהב אינו תופס מקום

ידעיה נוספת מעניינת בטבע הזהב מציג בפנינו הרב דנדרוביץ את דברי בעל ה'שבט מוסר' בתוך פירושו על אגדות התלמוד הירושלמי 'אגדת אליהו' (מסכת ביכורים פ"ג ה"א): "כדוגמת הזהב הטהור שאינו תופס מקום! שאם תמלא כוס מלא מים עד שפתו ותכניס אחר כך שלשלת של זהב טוב בתוך הכוס, לא יצאו מן המים לחוץ אפילו טיפה, והוא לפי שאינו תופס מקום! שהוא כשמש ששורה על כלי מלא מים, שלא בעבור שנכנס השמש בו תפס מקום והמים יוצאים לחוץ".

כהנה וכהנה ידעות מעניינות ונידונים הלכתיים מפורשים לאורך ולרוחב בספרו של הרב דנדרוביץ על מתכת הזהב. זכתה אותה מתכת יוקרתית להתייחסות כה רחבה בדברי קדשם של חז"ל וגדולי הדורות.